

DE MAKKABEËN

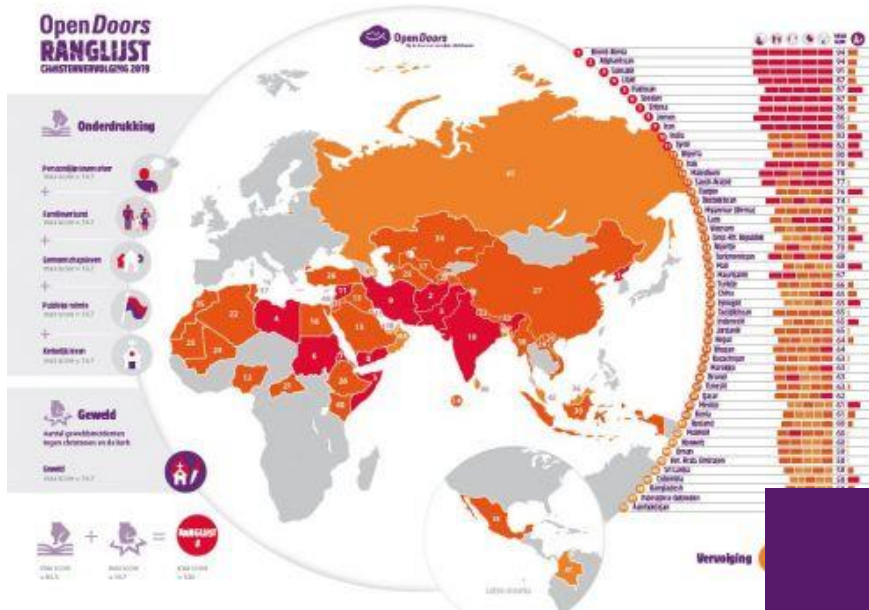

DE MAKKABEËN

Johannes 17:14-19

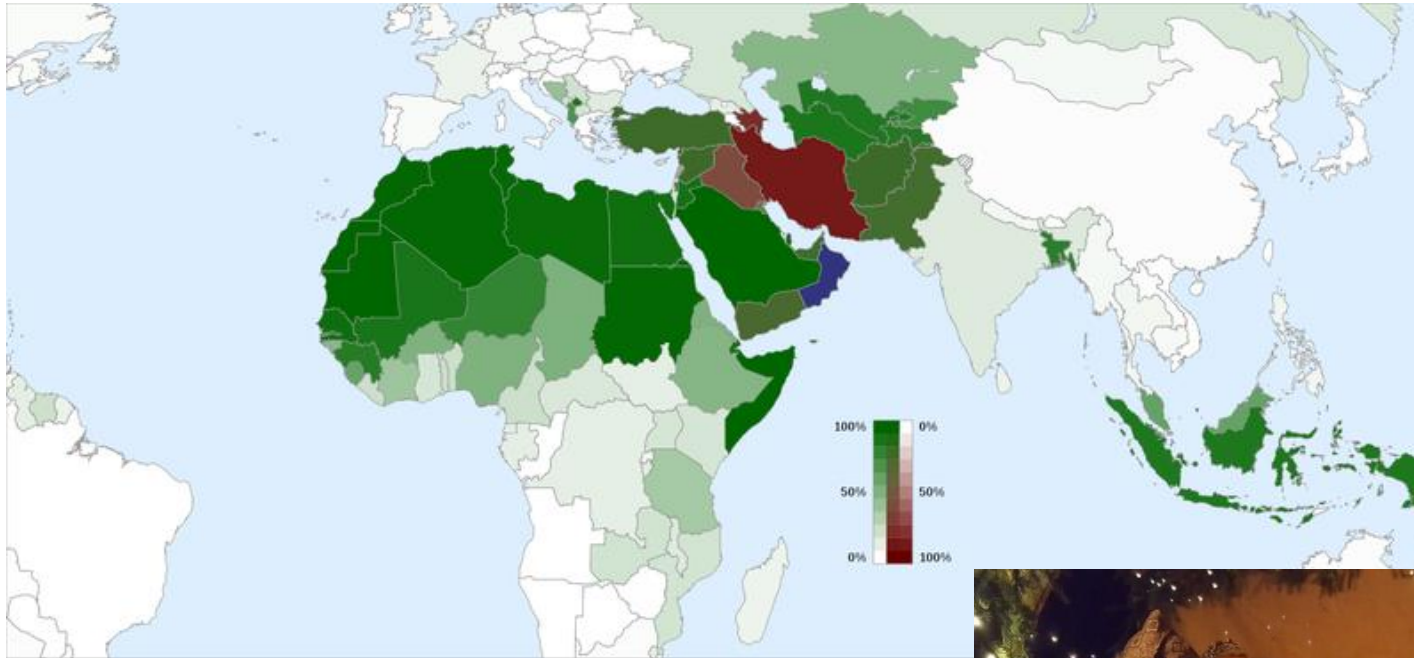
Nu kom Ik bij U. Ik zeg dit allemaal terwijl Ik nog in de wereld ben, omdat Ik wil dat zij vol zullen zijn van de blijdschap die Ik heb. Ik heb hun doorgegeven wat U verteld hebt. **De wereld haat hen** omdat zij, net als Ik, niet bij de wereld horen. Ik vraag U niet hen uit de wereld weg te nemen, maar hen te beschermen tegen de duivel. Zij horen net zo min bij de wereld als Ik. Maak hen zuiver en heilig door hen te onderwijzen in uw woord van **waarheid**. Ik stuur hen de wereld in, zoals U Mij de wereld hebt ingestuurd. Ik wijd mijn leven aan hen, om hen door de **waarheid** aan U te wijden.

DE MAKKABEËN

**STRAFKAMP
OMDAT IK
GELOOF**

DE MAKKABEËN

Levende kerststallen in Frankrijk
verboden, o.a. door druk van islam

DE MAKKABEËN

Druk en propaganda van LHBT-beweging
neemt toe

DE MAKKABEËN

Kunnen we leren van de Makkabeeën?

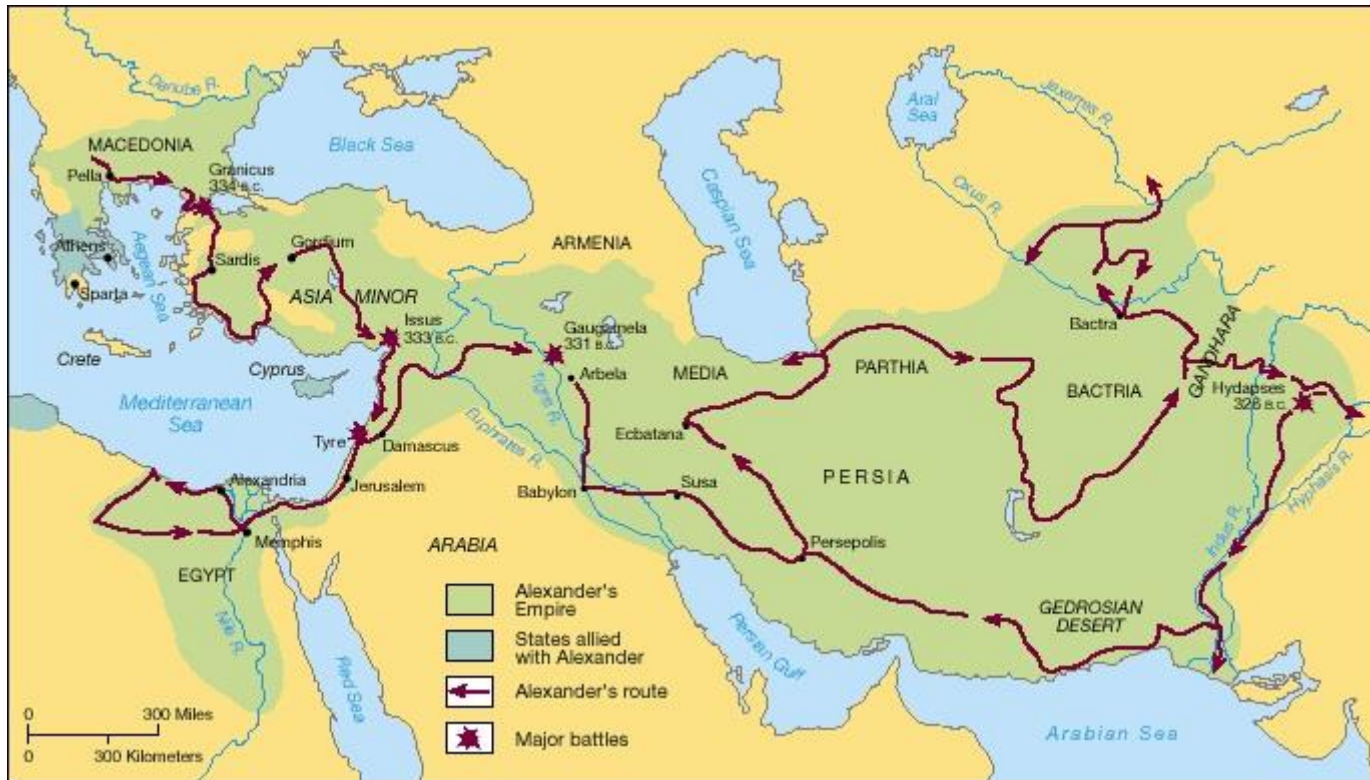
DE MAKKABEËN

- Het is een apocrief boek: het is extra-Bijbels
- Geen onderdeel van de canon bij Judaïsme en bij Protestanten
- Bij RK en Oosters orthodoxen wel
- Het is een appendix / bijlage bij de Griekse Septuaginta
- (Anglicanen noemen het deuterocanoniek)
- Geschiedenis van de Makk. is een historisch feit
- Geschreven tussen ca. 134 en 104 v.Chr. in het Hebreeuws
- Schrijver onbekend, wsl. van de 2^e generatie Makkabeeën

DE MAKKABEËN

Verhaal Makkabeeën: 175-165 vChr.

Griekse Rijk / Alexander de Grote / 331-164 vChr.

DE MAKKABEËN

Daniel 8:20-22:

De ram die gij gezien hebt, met de twee horens, doelt op de koningen der Meden en Perzen, en de harige geitebok op de koning van Griekenland, en de grote horens die tussen zijn ogen stond, dat is de **eerste koning**. En dat die afbrak en er vier in zijn plaats kwamen te staan: **vier** koninkrijken zullen uit het volk ontstaan...

1. Grieks
2. Macedonisch
3. Egyptisch
4. **Syrisch** (Seleuciden) > Judea wordt vazalstaat

DE MAKKABEËN

Daniel 8:8-12

De geitebok nu maakte zich bovenmate groot, maar toen hij machtig werd, brak de grote horen af, en vier opvallende horens rezen in diens plaats op, naar de vier windstreken des hemels. En uit één daarvan kwam weer **een horen** voort, die klein begon, maar die zeer groot werd tegen het zuiden, tegen het oosten en tegen het Sieraad, ja, zijn grootheid reikte tot aan het heer des hemels, en hij deed er van het heer, namelijk van de sterren, ter aarde vallen, en vertrapte ze.

DE MAKKABEËN

Daniel 8:8-12

Zelfs tegen de vorst van het heer maakte hij zich groot, en Hem werd het dagelijks offer ontnomen en zijn heilige woning werd neergeworpen. En een eredienst werd in overtreding ingesteld tegenover het dagelijks offer; en hij wierp de waarheid ter aarde, en wat hij ook deed, gelukte hem.

Antiochus Epiphanus

175 – 164 v.Chr

Zie ook Daniel 8:23-25
en Daniel 11:21-28

DE MAKKABEËN

1 Makk.1:11

In die tijd begon zich in Israël een groep afvalligen te roeren die de wet niet meer wilden navolgen, en zij kregen veel aanhangers. Ze zeiden: “Kom laten we een verdrag sluiten met de volken om ons heen, want vanaf het moment dat we ons hebben afgescheiden is ons veel ellende overkomen.”

DE MAKKABEËN

1 Makk.1:12-15

Hun woorden werden met instemming begroet, en enkelen uit het volk verklaarden zich bereid naar de koning te gaan. Deze gaf hun toestemming vreemde wetten en gebruiken in te voeren. Zo bouwden zij in Jeruzalem een sportschool, zoals bij heidense volken gebruikelijk was, en lieten zij zich weer een voorhuid maken. Zij hielden zich verre van het heilige verbond, vermengden zich met de heidenen en gaven zich over aan kwalijke praktijken.

DE MAKKABEËN

1 Makk.1:21-25

In zijn hoogmoed drong hij de tempel binnen, roofde het gouden altaar, de lampenstandaard met alle toebehoren, de tafel van de toonbrood, de plengschalen, de offerschalen, de gouden wierookschalen, het voorhangsel en de kransen en haalde de gouden versieringen van de voorgevel. Hij roofde het zilver, het goud, de kostbare voorwerpen en de verborgen schatten die hij er vond en liet alles naar zijn land voeren. Hij richtte een bloedbad aan en liet zich daar schaamteloos op voorstaan. Heel Israël was in rouw gedompeld.

DE MAKKABEËN

1 Makk.1:30-35

Hij wendde voor vrede te willen sluiten, maar zodra hij het vertrouwen van de inwoners had gewonnen deed hij onverhoeds een aanval op de stad. Hij richtte grote vernielingen aan en doodde vele Israëlieten. De stad werd geplunderd en in brand gestoken, de huizen en de stadsmuren werden neergehaald, de vrouwen en kinderen krijgsgevangene gemaakt, het vee werd in beslag genomen. De Davidsburcht werd versterkt met een hoge dikke muur en stevige torens. Er werd een groep overlopers in garnizoen gelegd, mannen die de wet verachten; zij verschansten zich in de citadel. ze sloegen er wapens en voedsel op, bewaarden er de oorlogsbuit uit Jeruzalem en lagen voortdurend op de loer.

DE MAKKABEËN

1 Makk.1:41-51

Toen gelastte de koning per brief zijn hele rijk om **één volk** te vormen en de eigen gebruiken op te geven. En alle volken voegden zich naar het woord van de koning. Zelfs veel Israëlieten gingen over tot zijn godsdienst, offerden aan afgodsbeelden en ontwijdden de sabbat. Per bode stuurde de koning brieven naar Jeruzalem en de steden van Judea, waarin hij de naleving gelastte van gebruiken die het land vreemd waren. In de tempel mochten geen brandoffers, graanoffers en wijnooffers meer worden gebracht en sabbat en feestdagen moesten worden afgeschaft.

DE MAKKABEËN

1 Makk.1:41-51

De tempel en de priesters werden ontwijd. Er werden altaren gebouwd en tempeltjes ingericht voor afgodsbeelden, en er werd vlees van varkens en andere onreine dieren geofferd. Ze mochten hun zonen niet meer besnijden en moesten zich verlagen tot allerlei onreine en onheilige praktijken. Zo zouden de wetten vergeten worden en alle voorschriften in onbruik raken. Iedereen die het gebod van de koning negeerde zou worden gedood. Dergelijke bepalingen kondigde hij in heel zijn rijk af. Ook kondigde hij inspecteurs aan die er op moesten toezien dat het volk in elk land van Judea offers bracht.

DE MAKKABEËN

1 Makk.1:54-58

Op 15 Kislew van het jaar 145 liet de koning een verwoestende gruwel op het altaar bouwen en in de andere steden van Judea liet hij altaren neerzetten. Voor de huisdieren en op straat werd wierook gebrand. Werden er wetsrollen gevonden, dan werden deze verscheurd en verbrand. Wie in het bezit van zo'n verbondsrol bleek te zijn of volgens de wet leefde, werd op last van de koning ter dood gebracht. Maand na maand lieten de inspecteurs hun macht voelen door de overtreders die ze in de steden aantreffen, ter dood te brengen.

DE MAKKABEËN

2 Makk.6:4-7

Vreemdelingen namen de tempel in bezit en hielden er braspartijen. Ze vermaakten zich met prostituees, hielden binnen de heilige muren gemeenschap met andermans vrouwen en namen allerlei ongepaste zaken mee naar binnen. Het altaar werd vol gezet met goddeloze offergaven die strijdig waren met de voorschriften. Het was niet langer geoorloofd om de sabbat in acht te nemen, de traditionele feesten te vieren of er zelfs maar voor uit te komen dat men Jood was. Onder harde dwang werden de Joden verplicht om elke maand op het geboortefeest van de koning deel te nemen aan heidense offermaaltijden...

DE MAKKABEËN

Zie ook Daniel 11:31-33, 36-45

DE MAKKABEËN

Acties van Antiochus

- Verplichte assimilatie / verdwijning van de Joodse identiteit: Antiochus wil 1 volk maken!
- Met geweld en intimidatie wordt een nieuwe religie opgelegd, vol van afgoderij. Met aanbidding van meerdere afgoden en beelden, en offeren met onreine dieren.
- Joodse religie moest worden uitgebannen:
 - Een verbod op lezen en bestuderen van de Bijbel.
 - Tempel wordt verontreinigd, verbod op tempeldienst en offers.
 - Een verbod op houden van Gods geboden: sabbat, feesten, etc.

DE MAKKABEËN

Duivels plan

- Joodse volk moest worden vernietigd: óf door een militaire overwinning met veel doden óf door assimilatie in de volken.
- Geen Joods volk, geen geboorte van de Messias!
- Geen functionerende tempel: zonder de offers voor de geboorte van de Messias, geen smetteloos Lam!
- Conclusie: als hier niemand opstaat kan Gods verlossingsplan niet doorgaan!

DE MAKKABEËN

1 Makk.1:52

Veel Israëlieten die de wet al te graag naast zich neer wilden leggen, voegden zich naar de voorschriften van de inspecteurs, en ze richtten zo veel verschrikkingen aan in het land dat de andere Israëlieten zich in alle mogelijke schuilplaatsen moesten verbergen.

DE MAKKABEËN

1 Makk.2:6-14

Toen hij zag welke godslasterlijke taferelen er zich in Judea en Jeruzalem afspeelden, zei hij:

“Ach, ben ik geboren om te zien hoe mijn volk wordt vernietigd, hoe de heilige stad wordt verwoest? Moet ik toezien hoe de stad aan de vijand wordt overgeleverd, hoe het heiligdom in handen valt van vreemden? De tempel werd als een man zonder eer, het kostbare tempelgerei werd als buit weggevoerd. Jeruzalems kinderen werden gedood in de straten, haar jonge mannen vielen door het zwaard van de vijand. Welk volk bezit niet een deel van haar land, heeft geen buit van haar bemachtigd?

DE MAKKABEËN

1 Makk.2:6-14

Beroofd is zij van al haar sieraden, zij is een slavin, haar vrijheid is haar ontnomen. Onze heilige tempel is verwoest. Zijn pracht en praal zijn verdwenen, vreemde volken hebben hem ontwaard.

Waarom nog zouden wij leven?"

Mattatias en zijn zonen scheurden hun kleren, trokken rouwgewaden aan en gaven zich over aan diepe rouw.

DE MAKKABEËN

1 Makk.2:15-28

Op zekere dag kwamen er afgezanten van koning Antiochus naar Modein. Ze moesten het volk dwingen zijn godsdienst af te zweren en erop toezien dat ook daar geofferd werd. Veel Israëlieten gingen naar hen toe, en ook Mattatias en zijn zonen maakten hun opwachting. De afgezanten van de koning richtten zich tot Mattatias: "U bent een leider en bezit macht en aanzien in deze stad, uw zonen en uw verwanten staan achter u. laat u de eerste zijn die het bevel van de koning opvolgt. Alle volken zijn u al voorgegaan, ook de inwoners van Judea en de mensen die nog in Jeruzalem wonen. Samen met uw zonen zult u tot de gunstelingen van de koning behoren, en u zult worden overladen met zilver, goud en vele andere geschenken."

DE MAKKABEËN

1 Makk.2:15-28

Maar Mattatias antwoordde met luide stem: "Zelfs al zijn alle volken in het rijk van de koning hem gehoorzaam, zelfs al wordt iedereen de godsdienst van zijn voorouders ontrouw door de bevelen van de koning op te volgen, dan nog zullen ik, mijn zonen en mijn verwanten trouw blijven aan het verbond van mijn voorouders. God verhoede dat we de wet en de voorschriften verloochenen. Wij zullen het gebod van de koning niet gehoorzamen, noch zullen we ook maar een duimbreed afwijken van onze godsdienst."

DE MAKKABEËN

1 Makk.2:15-28

Hij was nog niet uitgesproken, of er trad voor het oog van de menigte een Jood naar voren die overeenkomstig het bevel van de koning een offer wilde brengen op het altaar in Modein. Mattatias zag het en werd woedend. Hij begon te trillen van verontwaardiging en liet, geruggensteund door de wet, zijn woede de vrije loop; hij rende op de man af en stak hem op het altaar neer. Meteen doodde hij ook de afgezant van de koning die het volk tot offeren moest dwingen en haalde het altaar neer. Zo toonde hij zijn toewijding aan de wet, zoals ook Pinechas eens had gedaan met Zimri, de zoon van Salu.

DE MAKKABEËN

1 Makk.2:15-28

Daarna trok Mattatias door de stad en riep met luide stem: "Laat iedereen die de wet is toegedaan en pal staat voor het verbond, zich bij mij aansluiten." Hij vluchtte met zijn zonen de bergen in, hun bezittingen lieten zij achter in de stad.

God gebruikt de Makkabeeën:

- Terug veroveren Jeruzalem
- Veroveren en reinigen tempel
- Herstellen priesterschap
- Doorgang Verlossingsplan

Gevecht:

- tegen assimilatie
- Voor behoud godsdienst
- Voor behoud identiteit

DE MAKKABEËN

Toewijding voor de sabbat

1 Makk.2:32-38

De legermacht maakte zich op om hen op sabbat aan te vallen en riepen: "Dit is jullie laatste kans! Als jullie in leven willen blijven, kom dan naar buiten en gehoorzaam het gebod van de koning." Maar het antwoord van de Israëlieten luidde: "We komen niet naar buiten en zullen het gebod van de koning niet gehoorzamen; wij ontwijden de sabbat niet." Onmiddellijk ging het leger tot de aanval over. De Israëlieten verweerden zich niet. Ze gooiden geen stenen en sloten hun schuilplaatsen niet af. Ze zeiden: "We gaan liever in onschuld de dood in; de hemel en de aarde zijn onze getuigen dat jullie ons ten onrechte ombrengen." En zo werden zij op sabbat aangevallen en afgeslacht: mannen, vrouwen en kinderen...

DE MAKKABEËN

1 Makk.2:39-41

Toen Mattatias en de zijnen dit te weten kwamen, gaven zij zich over aan diepe rouw. Zij zeiden tegen elkaar: "Als we allemaal zo handelen als onze broeders, als we ons leven en voorschriften niet verdedigen tegen vreemde volken, zullen we spoedig van de aarde worden weggevaagd. En zij besloten die dag aldus: "als iemand ons op sabbat aanvalt, vechten wij terug, zodat wij niet allemaal omkomen zoals onze broeders die in hun schuilplaatsen gedood werden."

DE MAKKABEËN

Toewijding voor de sabbat

2 Makk.8:25-27

Ze achtervolgden de vijand nog over geruime afstand, maar uiteindelijk werden ze door het tijdstip gedwongen de achtervolging te staken. Het zou namelijk niet lang meer duren voor de sabbat aanbrak en daardoor konden ze de achtervolging niet voortzetten. Nadat ze de wapens en de wapenuitrusting van de vijanden hadden verzameld, vierden ze de sabbat. Uitbundig loofden en prezen ze de Heer, die hen als eerste blijk van Zijn barmhartigheid, die dag beschermd had.

DE MAKKABEËN

Bereidheid om te sterven voor Gods geboden

2 Makk.6:18-20 +30-31

Eleazar, een van de belangrijkste Schriftgeleerden, een man van hoge leeftijd met een voornaam uiterlijk, kreeg met geweld varkensvlees in zijn mond gestopt. Maar hij spuugde het uit. Hij verkoos een eervolle dood boven een onrein leven en ging vrijwillig naar het schavot...

Vlak voor hij onder de slagen bezweek, verzuchtte hij: "De Heer, die beschikt over heilig inzicht, weet dat ik, die de doodstraf had kunnen ontlopen, nu weliswaar zo gegeseld wordt dat mijn lichaam ondraaglijke pijnen lijdt, maar dat mijn geest dit alles uit ontzag voor Hem blijmoedig ondergaat". Zo stierf hij, en zijn dood was voor bijna iedereen van ons volk een onvergetelijk voorbeeld van edelmoedigheid en deugd.

DE MAKKABEËN

Hoop op eeuwig leven en de opstanding

2 Makk.7:1-23, waarin 7 broers sterven..

“U ontnemt ons nu wel het tegenwoordige leven, maar de koning van de wereld zal ons na onze dood tot een nieuw, eeuwig leven opwekken..”

“Uit de hemel heb ik ze gekregen, omwille van Gods voorschriften doe ik er afstand van, en van Hem hoop ik ze weer terug te krijgen”.

“De dood door mensenhanden wordt begerenswaardig door de hoop die God ons geeft: dat Hij ons weer zal opwekken. Voor u echter zal er geen opstanding van nieuw leven zijn.”

DE MAKKABEËN

Het verbond met God voor ogen houden

1 Makk.2:50-62

“Mijn zonen, toon jullie toewijding aan de wet en wees bereid je leven te geven voor het verbond van onze voorouders...

(Abraham, Jozef, Pinechas, Jozua, Kaleb, David, Elia, Chananja, Azarja en Misaël, Daniël)

... Hieruit blijkt dat ieder die zijn hoop op God vestigt wordt gesterkt, elke generatie opnieuw.”

DE MAKKABEËN

Roepen God aan voor de overwinning

1 Makk.3:47-54

Ze vastten die dag, trokken een boetekleed aan, wierpen stof over hun hoofd en scheurden hun kleren. Ze openden de wetsrol. Ze hadden de priesterlijke gewaden, de eerste opbrengst van de nieuwe oogst ende tienden meegenomen en riepen de nazireers bijeen die hun gelofte volbracht hadden. Ze riepen luid naar de hemel: "waar moeten wij deze mensen in veiligheid brengen? Uw tempel is onder de voet gelopen en ontwijd, uw priesters zijn vernederd en in rouw gedompeld. En nu hebben vreemde volken zich aaneengesloten om ons te vernietigen. U weet wat ze met ons van plan zijn. Hoe kunnen wij ons tegen hen teweer stellen als u ons niet helpt?"

DE MAKKABEËN

God aanroepen voor de overwinning

1 Makk.4:10-11

“Laten we de hemel aanroepen en vragen of Hij ons goedgezind wil zijn en het verbond met onze voorouders gestand wil doen door dit leger vandaag nog voor onze ogen te verpletteren. Dan zullen alle volken weten dat er iemand is die Israël bevrijdt en redt.”

DE MAKKABEËN

Toewijding voor de tempel

1 Makk.4:36-59

Judas en zijn broers zeiden: "Onze vijanden zijn verslagen. Laten we het heiligdom reinigen en het opnieuw inwijden." Het hele leger verzamelde zich en ging op weg naar de Sion. Daar zagen ze hoe verlaten het heiligdom erbij lag. Het altaar was ontwijd, de poorten waren verbrand en de voorhoven waren met onkruid overwoekerd, als in een bos of bergen. De vertrekken van de priesters waren vervallen. Judas en zijn mannen scheurden hun kleren en begonnen luid te jammeren. Ze gooiden stof over hun hoofd, en wierpen zich op de grond. Ze bliezen op de trompetten en riepen de hemel aan. Vervolgens weer Judas een groep mannen die het garnizoen in de citadel op afstand moest houden, totdat het heiligdom gereinigd was.

DE MAKKABEËN

1 Makk.4:36-59

Hij koos wetsgetrouwe priesters uit van onbesproken gedrag, die het heiligdom reinigden en de stenen die het altaar ontwijd hadden afvoerden naar een onreine plaats. Ze overlegden wat ze met het ontwijde brandofferaltaar moesten doen, en besloten terecht het neer te halen, zodat het hun niet tot schande zou strekken, nu het door vreemde volken verontreinigd was. Ze haalden het altaar dus neer, en legden de stenen op een geschikte plaats op de tempelberg, tot er een profeet zou komen die wist wat er mee moest gebeuren. Daarna namen ze ongehouwen stenen, zoals de wet voorschrijft, en bouwden een nieuw altaar, precies als het vorige. Ze brachten het heiligdom en de ruimten in de tempel in de oude staat terug en heiligden de voorhoven.

DE MAKKABEËN

1 Makk.4:36-59

Ze maakten nieuw tempelgerei en zetten de lampstandaard, het reukofferaltaar en de tafel van de toonbroden in de tempel. Ze brandden reukwerk op het altaar en staken de lampen aan, die voortaan weer in de tempel brandden. Ze legden toonbroden weer op de tafel en hingen de voorhangsels op. Daarmee was het werk dat ze ondernomen hadden voltooid. Op de 25^e dag van de negende maand, te weten de maand Kislew, van het jaar 158, stonden ze in alle vroegte op en brachten volgens het voorschrift een offer op het nieuwe brandofferaltaar. Op dezelfde dag en op hetzelfde uur dat vreemde volken het altaar hadden ontwijfd, werd het nieuwe altaar ingewijd, terwijl er muziek van citers, harpen en cimbalen ten gehore werden gebracht.

DE MAKKABEËN

1 Makk.4:36-59

8 dagen lang vierden ze de inwijding van het altaar en brachten ze vol vreugde brandoffers, vredeoffers en dankoffers. Ze versierden de voorkant van de tempel met gouden kransen en met schildjes. Ze vernieuwden de poorten van de priestervertrekken en voorzagen ze van deuren. Er heerste grote vreugde onder het volk, omdat de smaad die ze van de vreemde volken ondervonden hadden, was afgewend. Judas bepaalde samen met zijn broers en de hele volksvergadering dat het feest van de altaarinwijding jaarlijks 8 dagen met blijdschap en vreugde gevierd zou worden, te beginnen op 25 Kislew.

DE MAKKABEËN

De Makkabeën waren mannen en vrouwen...

... die niet toegaven aan de druk van de wereld, het Hellenisme

... die bereid waren te staan, te vechten en te sterven voor de
waarheid en hun identiteit.

... met trouw aan het verbond met de God van Israël.

... die Gods geboden onder alle omstandigheden wilden gehoorzamen.

... met hoop op het eeuwige leven en een nieuw lichaam.

... die probeerden in eenheid met elkaar op te trekken.

... met een grote toewijding voor de tempel en alles wat daarbij hoort.

DE MAKKABEËN

Gevolgen van deze strijd op Joden in 1^e eeuw

Joden hadden 2 eeuwen geleden hard gevochten voor behoud van identiteit en godsdienst..

- Zeer moeilijk voor de Joden om niet-Joden te omarmen en ze als hun gelijke te beschouwen... Zie de thema's in de brieven van Paulus en ook de grote discussie in Hand.15.
- Mishnach: "All Israelites have a share in the world to come".
(m.Sanhedrin 10:1)
- Als je hier als niet-Jood deel van wilde worden, moest je eerst deel worden van het volk.. in deze periode is rituele proselietenbekering ontstaan..
- Paulus: "werken der wet" = o.a. rituele proselietenbekering

DE MAKKABEËN

Gevolgen van deze strijd op Joden in 1^e eeuw

- Paulus spreekt hier fel tegen in Galaten en Romeinen brief.
- Gal.2:16: “.. niet door werken der wet, maar door het geloof van Yeshua..”.
- Paulus: niet-Joden moeten erkend worden als deel van het Lichaam op basis van hun geloof en niet of ze wel/niet de proselietenberekening hebben ondergaan (o.a. Rom.3:29-30).
- We zien ook dat sommige Joden trots zijn op hun Joods-zijn, o.a. in Rom. 2 en 3. (de besnijdenis was een statussymbool geworden..)

DE MAKKABEËN

Vraag 1: De Makkabeeën vochten tegen het Hellenisme: de invloed van de Griekse cultuur en religie die hen weg zou leiden van de God van Israël en Zijn geboden. Wat is het "Hellenisme" van onze tijd en hoe kunnen wij hiertegen "vechten"?

Vraag 2: Durf je anders te zijn? Durf je tegen de stroom in te gaan? Welke keuzes maak je?

Vraag 3: Hoe toegewijd ben jij aan de Thora? Neem je de geboden serieus (bv. het eren van de sabbat), heb je misschien ergens compromissen gesloten of ben je misschien selectief?

Vraag 4: Er zijn in het Lichaam van Yeshua nog steeds sporen van Hellenisme terug te vinden:

- Diskwalificatie van vrouwen op gebied van leiderschap en spreken in de gemeente
- Individualistisch denken (i.t.t. denken in het collectief zoals de Bijbel leert)

In hoeverre zit dit nog in jouw denken?